

Алла Макарова

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІДЕЇ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСТВА

У статті досліджується важливість історико-філософського аналізу соціальної справедливості, як однієї із соціально-філософських категорій, що ілюструють розвиток національного духу у філософії. Робиться акцент на розгляді методологічних рівнів аналізу проблеми соціальної справедливості в сучасній українській філософській методології.

Ключові слова: соціально-філософське дослідження, історико-філософське дослідження, справедливість, соціальна справедливість.

А. Макарова. Историко-философское исследование идеи социальной справедливости в контексте национального самоопределения украинства.

В статье исследуется важность историко-философского исследования социальной справедливости, как одной из социально-философских категорий, иллюстрирующих развитие национального духа в философии. Также акцентируется внимание на рассмотрении методологических уровней анализа проблемы социальной справедливости в современной украинской философской методологии.

Ключевые слова: соціально-філософське дослідження, історико-філософське дослідження, справедливість, соціальна справедливість.

A. Makarova. The historical-philosophical investigation of the idea of social justice in context of national self-identification of Ukrainians

The article shows an importance of historical-philosophical research of social justice as one of the social-philosophical categories, which illustrated the development of the national spirit in Philosophy. The article also highlights the methodological levels of analyses of social justice in the modern Ukrainian philosophic methodology.

Key words: social-philosophic research, historical-philosophical research, justice social justice.

Філософія – це особливий тип осягнення світу, що відзначається узагальнюючим підходом до проблем, які ставить перед людиною життя; на відміну від науки та мистецтва, які відображають світ «тут і зараз», вона ілюструє теперішній стан об'єкта свого дослідження, виходячи з позицій його минулого і екстраполюючи отримані висновки на майбутнє. Звідси випливають два висновки:

По-перше, філософія – це частина культури, яка віддзеркалює її загальні трансформації, створюючи та розробляючи поняття про найбільш гострі її проблеми [1].

По-друге, філософія повинна розглядати ці проблеми у їх темпоральному розвитку; повинна обов'язково апелювати не лише до сучасності, а й до ретроспективи та перспективи, вказуючи на їх зв'язок.

Якщо підходити з такої позиції, то всяку філософію можна уявляти як синтез соціальної філософії та історії філософії. Нам такий ракурс вигідний, і ми обрали його спеціально, абстрагувавшись від онтологічної та гносеологічної філософських сфер, які не стосуються об'єкта нашого аналізу прямо.

Кожна філософія має у своїй духовній структурі два аспекти: загальнолюдський та національний.

Як витвір світової культури, філософія окремої країни повинна розвиватись у ритмі загального світового філософського руху, відображати історичні та ідеологічні зміни, які спрямовують загальний розвиток людства. Наприклад, українська філософія фіксує як смисложиттєво значущі ті самі поняття, що і філософія взагалі: життя, смерть, любов, право, свобода, Бог, добро, справедливість і т. ін. Вона також певною мірою дублює етапи розвитку світової філософії – період Київської Русі умовно відображає світогляд середньовіччя, ренесансно-гуманістичний період (включно із бароковим) – філософські ідеї Відродження та Нового Часу, період Романтизму – загальні особливості та висновки відповідного періоду у європейській думці. Це не означає тотального дубляжу, бо українська філософія має власні специфічні риси, які певним чином спрямовують філософський пошук українців, зумовлюючи превалювання у відповідному періоді тих, а не інших ідей. Стосовно ідеї справедливості загальносвітовою тенденцією буде розвиток поняття справедливості від релігійно-етичного тлумачення через правове до політичного, а далі до економічного, зі збереженням усіх попередньо закладених тлумачень. Українська специфіка буде проявлятися у превалюванні етичного аспекту над усіма іншими, методологічній розмитості, образності визначень, тяжінні до кореляції із практикою, гуманістичності та апеляції до спільного блага як мети справедливості.

Філософія як галузь національної культури повинна виступати передусім як «національна філософія», тобто відображати проблеми, які постають перед рідною нацією, і намагатися знайти оптимальні шляхи визначення та вирішення цих проблем, спираючись не лише на загальносвітову специфіку, а й насамперед на специфіку розвитку культури, суспільства, цивілізації у рідному регіоні. Так, проблема справедливості, трансльована на вітчизняний національний ґрунт, буде на теоретичному рівні вирішуватись із опертям на світові зразки рефлексії над цією проблемою, проте як емпіричну конкретику приймати обставини українського суспільного життя [2].

Таким чином, українська філософія як формоутворення світової філософії та власне національна філософія, в загальному спрямовуватиметься завданням розкриття змісту філософських понять на рівні інтеграційного осягнення світового та національного теоретико-практичного досвіду.

Отже, обираючи за об'єкт дослідження категорію «соціальної справедливості», доцільно, на наш погляд, актуалізувати такі етапи її аналізу:

1. Встановлення значення категорій «справедливість» та «соціальна справедливість» в історії світової філософії.

2. Відзначення типологічної різниці між різними аспектами справедливості (етичним, релігійним, правовим, політичним, соціальним, економічним) та їх дослідження в контексті суспільної практики України та світу.

3. Визначення місця ідеї соціальної справедливості у загальному колі фундаментальних проблем української філософської думки різних періодів.

4. Виявлення у структурі української філософської думки філософських течій і напрямів, в яких ідея соціальної справедливості вирішується на теоретичному та практичному рівнях.

5. Розкриття змісту основних концепцій соціальної справедливості у зарубіжній та вітчизняній філософській думці.

6. Виокремлення збігів та відмінностей зіставлених концепцій соціальної справедливості в межах української філософської думки та у порівнянні із основними світовими концепціями.

7. Ілюстрування та прогнозування впливу теоретичних ідей стосовно змісту поняття «соціальна справедливість» на реальну соціальну практику минулого, теперішнього та майбутнього нації.

Такий методологічний підхід, на нашу думку, дозволяє підкреслити не тільки збіг, але й різницю між східним та західним світогляд-

ними елементами у світовій та українській культурах. Історико-філософський аналіз ідеї соціальної справедливості дозволяє підтвердити думку про історичне несприйняття українцями таких витворів західної раціональності, як суб'єктивізм, матеріалізм, механіцизм, атеїзм, утилітаризм та інших антигуманних теорій, що спотворюють або применшують значення духовності у житті людини, в тому числі і в соціальному [3]. Так, українці завжди відзначалися акцентуванням моральної, альтруїстичної лінії у трактуванні ідеї соціальної справедливості, наголошували на дотриманні загальнолюдських цінностей і прагнули встановити такий порядок, при якому люди були б не лише наділені соціальними благами, але і щасливими у братерському співжитті та співпраці. Якщо на Заході досить популярною лишається думка про необмежений лібералізм у намірах та вчинках, а концепції справедливості спрямовані на виправдання позиції «внеску та винагороди», тобто соціальної нерівності бідності та багатства, українська філософська думка, приймаючи ідею нерівного розподілу, намагається все ж узгодити потреби всіх членів суспільства, приймаючи за вихідну позицію «потреба – розподіл». Саме видатний український філософ Григорій Сковорода зробив спробу примирити ці дві протилежні зовні концепції, запропонувавши образ водограю, що наливає воду (блага, здібності, таланти) порівну у нерівні посудини, які символізують людей [4]. Толерантність, повага до свободи та життя іншого, оперта на релігійність та моралізм, вважаємо ми – і є тією ідеєю України, яку слід не винаходити, а реабілітувати, спрямувавши дослідницький погляд на досвід минулих епох.

Звертаючись до огляду досліджень, присвячених проблемі справедливості взагалі та соціальної справедливості зокрема, на пострадянському українському просторі, на жаль, спостерігаємо явище певного ігнорування або абстрагування від деяких перерахованих вище пунктів дослідницької програми. Так, у сучасній українській філософській методології на комплексному рівні превалюють дослідження, що реалізують перший, другий та п'ятий пункти, а решта реалізовані контекстуально. В контексті філософії української ментальності справедливість розглядалася переважно в середині ХХ століття діаспорними дослідниками української історії філософії та культури (І. Лисяком-Рудницьким, І. Мірчуком, В. Потульницьким, Д. Чижевським, М. Шлемкевичем, В. Яневом). Сьогодні в університетах міст Києва, Львова, Івано-Франківська, Одеси, Харкова захищено дисертації, дослідницькими спрямуваннями яких є соціальна філософія та філософія історії (Л. Верецька, О. Коломієць); філософська методологія

(Н. Гайворонюк); філософія права (І. Луцький, В. Сокурєнко); теорія державно-правового регулювання (С. Околіта) тощо.

З-поміж найновіших розробок у царині справедливості варто виділити дослідження сфер політичної теорії (М. Рура, Л. Ситніченко, А. Смушинський), правової філософії (І. Бородин, О. Гернего, В. Горбатенко, Я. Кінаш, А. Козловський, О. Михайленко, Г. Мірошніченко, О. Мороз, С. Околіта, О. Скрипнюк, О. Тарасишина). Філософські статті, присвячені дискурсові справедливості, друкуються у журналах «Людина і політика», «Мультиверсум», «Філософська думка», «Філософські обрії» та інших. У цих статтях автори звертаються до аналізу західноєвропейських теорій справедливості, зокрема Д. Роулза (О. Г. Коломієць «Соціально-договірні засади теорії справедливості Джона Роулза», Л. Ситніченко «Право чи благо? (критика утилітаризму Дж. Роулзом)»), а також інших представників західної традиції дослідження справедливості (Л. Ситніченко «Проблема справедливості в сучасній політичній філософії»). Ідею справедливості в контексті проблем біоетики досліджує Т. Гардашук («Ідея справедливості в сучасному екологізмі») тощо. Тематику соціальної справедливості, виражену через категорії розвитку, рівності, комунікації, інтеракції та свободи, описують у своїх статтях Т. Гардашук, В. Левкулич, У. Рудницька та О. Сарновська. З'являються праці, в яких справедливість розглядається в контексті психологічної структури цінностей, як, наприклад, у монографії З. Карпенко «Аксіопсихологія особистості», а також в контексті теорії та історії права, як у «Вступі до правової філософії» В. Шкоди. Пріоритетними напрямками, таким чином, виступають переважно дослідження суспільних вимірів справедливості та аспектів їх взаємопроникнення.

Загальнометодологічне та теоретичне тло дослідження категорії соціальної справедливості створюють праці російських (В. Бачиніна, М. Воловікової, Н. Печерської) та українських фахівців (В. Малахова, В. Мартинюка, І. Поліщука, Хамуда Ал Сувайдана). Власне історико-філософські дослідження соціальної справедливості ведуться у напрямі комплексного охоплення певних етичних та політико-правових ідеалів в українській філософській історії. Вагомими джерелами тут вважаємо праці сучасних українських вчених – В. Андрущенко, С. Возняка, В. Горського, Г. Дичковської, М. Дойчика, С. Злупка, Г. Касьянова, В. Кафарського, О. Ковальчука, І. Корнієнка, М. Лука, І. Луцького, В. Нападистої, І. Паська, Я. Паська, А. Пашука, В. Сокурєнка, М. Ткачук, Н. Шупик-Мозгової та інших. Подібні дослідження висвітлюють стан української філософсько-соціогуманітарної думки та її основні ха-

рактистику, в тому числі і трактування ідеї соціальної справедливості.

Таким чином, на даний момент бракує комплексних досліджень, присвячених власне категорії справедливості та соціальної справедливості у зв'язку соціально-філософського та історико-філософського поглядів. Ідеї щодо справедливості, висловлені Іларіоном Київським, Станіславом Оріховським-Роксоланом, Григорієм Сковородою, Памфілом Юркевичем, Петром Ліницьким, Михайлом Павликом, Сергієм Подолінським та багатьма іншими українськими мислителями, досі не пов'язані в єдиний філософський комплекс, який би ілюстрував розвиток етичних та соціально-політичних відносин в українському суспільстві, складав би уявлення про загальне ідейне підґрунтя суспільної практики розподілу соціального продукту. Це не дає можливості транслювати здобутки мислителів попередніх епох на ситуації, що виникають у сьогоденні, і на ситуації, які прогнозовано виникатимуть у майбутньому.

Отже, на цьому етапі українського державотворення комплексна історико-філософська реконструкція уявлень про соціальну справедливість у вітчизняній філософії є необхідною, оскільки поняття «соціальна справедливість» є одним із смислоутворюючих понять духу української нації. Аналіз та інтеграція політичних, етичних, релігійних, правових, економічних тлумачень соціальної справедливості в контексті української та світової історичної ретроспективи безсумнівно сприятиме не лише відновленню пошуків власної ідентичності, а й можливо, дасть такі довгоочікувані відповіді на питання про підстави, сенс і перспективи розвитку української нації.

Література

1. Горський В. С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси. – К., Центр практичної філософії, 2001. – 236 с.
2. Чижевський Д. Філософія і національність // Філософська і соціологічна думка. – № 10. – 1990.
3. Шевченко З. В. Актуалізація принципу індивідуалізму в аспекті відносин особистості та суспільства // Мультиверсум. – Вип. 40. – К. : Укр. центр духовної культури, 2004. – С. 148-156.
4. Макарова Алла Олександрівна. Ідея соціальної справедливості в українській філософії другої половини XIX – початку XX століть / Дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.05 / Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – 207 с.